

העיתון

המבט

אופיו המפוצל של העריץ אחוז שיגעון הגדלות משתקף מקירות המבנים המפוארים שבבנה. הוא בנה מבצרים על פי עקרונות הבנייה של האדריכלות הרומית שאותה העריץ בכל לבו, כדי להגן על עצמו מפני עמו שנא נפשו. קווים לדמותו של הורדוס, מחסל בית חשמונאי

גלית דהן קרליבך

ישמח ביום הזה, על גופתו. עובר אורח חולף תחת ארמונו ונושא עיניו אל השליט המכווץ. גם ממרחק מבחין המלך בתיעוב ובמורא שחולפים בגופו של האיש. העקצוץ גובר והמחשבות חולפות במוחו. מה לא עשיתי למענם. מה לא בניתי בשבילם. אוררים.

מתיקותה של המחשבה הקודמת נמחקת. הם עוד יהיו כאן אחרי שתעבור הלוחית המפוארת, אחרי שיסתיים האבל הכללי.

הוא משחרר את ידיו ומתגרד בכוח, הגירוד מתוק לעורו השלפוחי. כמו במחיאית כף נעלמה מופיעה משרתת. היא לוקחת את המלך לבית המרחץ כדי להפיג במקצת את ייסוריו המעקצצים.

סכסכן ממוצא אדומי

הורדוס נולד בשנת 73 לפנה"ס למשפחה מכובדת. אביו ממוצא ואמו ממוצא וערבי נבטי. מבחינה הלכתית הוא נחשב יהודי, כיוון שבימי סבו אנטיספס גיור האדומים על ידי יוחנן הורקנוס הראשון וצורפו לעם היהודי. למרות זאת, מעולם לא קיבלו אזרחי היהודים את יהדותו. המשפחה התגוררה באדומיאה - באזור בית גוברין של היום.

חינוכו של הורדוס היה על טהרת התרבות ההלניסטית, לשם כך נשכרו עבורו מורים פרטיים שלימדו אותו חינוך גופני ורוחני. יוסף בן מתתיהו, המקור העיקרי של תקופת הבית השני, מציין שהיה צייד וסייס מעולה.

העובדה שהורדוס חונך על ברכי החינוך ההלניסטי

בן 68, ישוב על כיסא במרפסת השמש הבנויה לתפארת בסגנון הלניסטי, השקיף המלך על פני עירו. כוחו כבר אינו במותניו לצאת ולהסתובב בין אזרחיו מחופש לרוכל כדי לאסוף מידע וידיעות מחשדות. מבטו יורד אל ידיו המוטלות בחיקו; מכורסמות, מיובלות; ידי מצורע. מצחו

מתכרכם למראה העור המוכתם. הוא אינו אוהב כיעור. את כל אלה שהזכירו לו במראם הגבוה, היפה והבנוי את העובדה שהוא נמוך וקטן, הרג. משומרי ראשו - וקונדוס וטיראנוס הענקים - ועד אשתו מרים, החשמונאית האצילה והיפה.

גודל. תמיד הייתה לו חולשה לגודל. מחשבה על גודל מסיחה את דעתו מהכיעור של ידיו. הוא נושא עיניו ורואה בסיפוק את המקדש הגדול שבנה ליהודים.

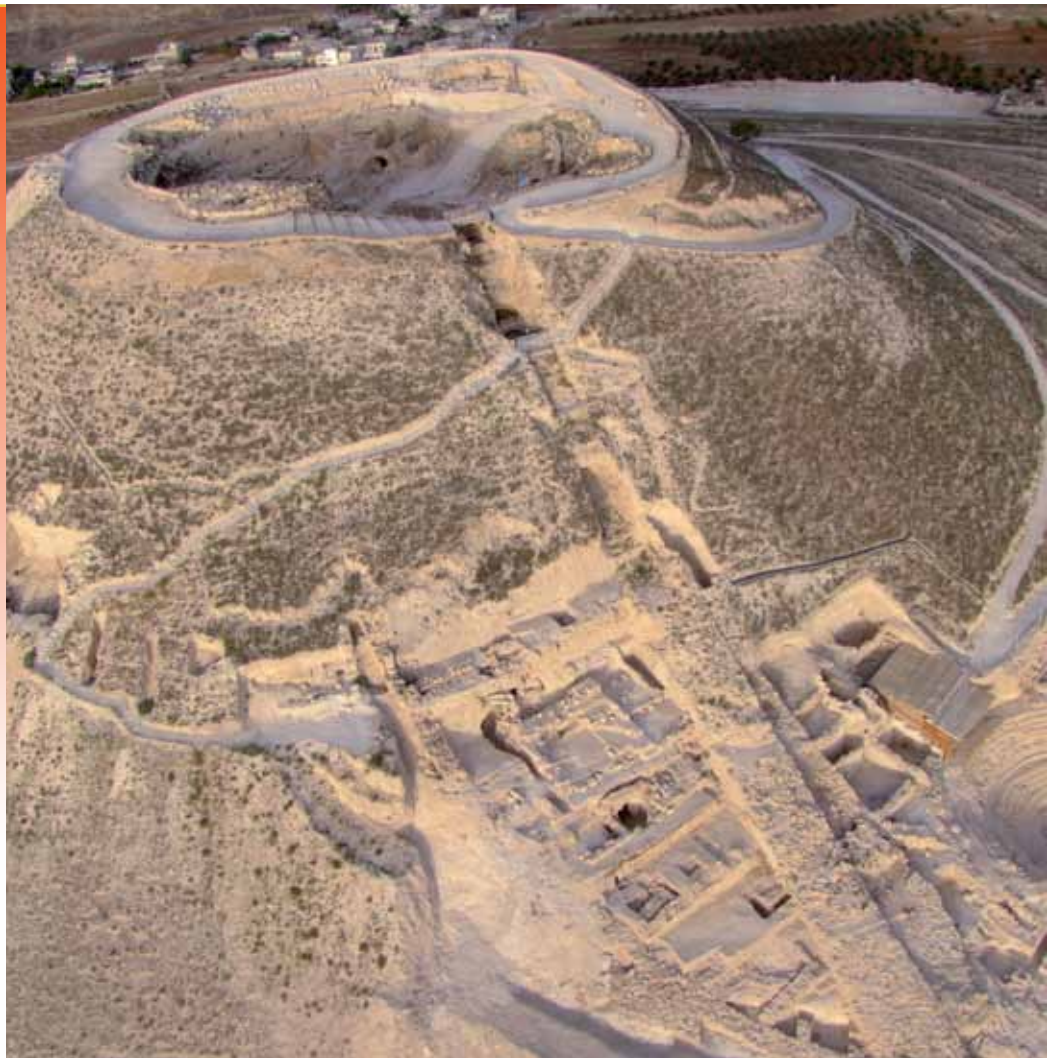
אפילו הם, החשמונאים שנואי נפשו, שיהירותם הייתה גדולה, לא הצליחו לעשות כן. אפילו הם, 'משחררי העם' ומטהרי המקדש, לא בנו אלפית ממפעלי היפים. ואילו הוא, דווקא הוא, האדומי, זה שאינו מזרע המלכות, הראה להם שגם כשעובדים את א-לוהים אפשר לעשות זאת כמו שצריך: בזיקוקי דינור, בהפתעה, כמו קצף מבעבע מכד בירה, ולא בעליבות היהודית שלהם.

עורו מתחיל לעקצץ. מוכנית הוא מפנה ראשו דרומה. שם מצפה לו קץ מפואר. ההר החרוטי, כולו מעשה ידי אדם, ניצב שם כחבר ותיק, מביט בו בציפייה. בעיני רוחו הוא רואה את הלוויה, אך קודם את מותו שלו, ועמו קיום צוואתו האחרונה: רצח יהודים בהיפודרום על מנת להבטיח אבל גדול. איש לא

הורדוס בציור מ-1754

בשער הכתבה: קשת רובינסון בפנינתו הדרום מערבית של הר הבית, בדגם שבמחזיאון מגדל דוד. הקשת, הנחשבת לאחד המחלפים הראשונים בעולם, מובילה ממפלט הרחוב למטה אל הר הבית. בתקופתו של הורדוס בניית קשת כזו דרשה מאמץ טכנולוגי אדיר

יצלם: vodnik

האדומית. בשנת 63 לפנה"ס מינה פומפיוס את אביו של הורדוס, אנטיפטרוס, לאפוטרופוס על יהודה, ומעמדו של הורקנוס הוגדר אתגרך - מעמד הפחות ממלך - מה שחיסל באופן כמעט סופי את מעמד החשמונאים כשליטי יהודה. אנטיפטרוס התחיל למעשה את המהלך שבנו המשיך מאוחר יותר: ציות מוחלט לרומא על חשבון היהודים.

בני משפחת אנטיפטרוס התברכו בחוש מצוין לקוננויות. הם הבחינו שהרוח הרומית נושבת במהירות ומשנה כיוון: פומפיוס עתיד לצאת מן המשחק ויוליוס קיסר עתיד להיכנס. בהימור מחושב הם לא היססו להגיש סיוע מלחמתי ליוליוס קיסר, ובעקבות זאת קיבל אנטיפטרוס גם את השליטה בגליל לאחר

רומי מוסיפה נדבך נוסף לזהותו הבעייתית, רבת הסתירות, שהייתה הרת אסון בימי שלטונו. וכך - עם מטען יהודי, נבטי, אדומי והלניסטי רומי - התקבעה דרכו כמלך יוצא דופן: בעל תסביך נחיתות עמוק בשל מוצאו הלא מושלם בעיני היהודים, בניגוד לקודמיו הכהנים המיוחסים והגיבורים, בני משפחת החשמונאים.

הרקע לעליית בית הורדוס למלוכה היה שנותיה האחרונות של ממלכת החשמונאים המפוארת. הממלכה נקרעה בין שני בניה של שלומציון המלכה, הורקנוס השני ואריסטובולוס השני, ומשפחת אנטיפטרוס - שפנתה לרומא שתכריע ביניהם - תוגמלה היטב על שסיעה לרומאים להתבסס בארץ. בזכות המאבק בין האחים החשמונאים נסללה הדרך לשלטון בפני המשפחה

מבין כל מפעלי הבנייה של הורדוס, המפעל הנושא את שמו הוא המבטא באופן הבולט ביותר את שינוי הגדלות שלו. ההרודיון

למטה: הייחוס החשמונאי היה לרועץ. מרים אשת הורדוס, מתוך 'Promptuarii Iconum Insigniorum', קובץ ביוגרפיות קצרות של דמויות היסטוריות עם דיוקנאות הומוריסטיים בצורת מטבעות, יצא לאור בליון ב-1553

של רומא - הפרתים. תחת הורקנוס והאחים מבית אנטיפטרוס - השליטים מטעם רומא - המליכו הפרתים את אנטיגונוס על יהודה, וצרו על פצאל, הורדוס והורקנוס שהתבצרו בארמון הירושלמי. פצאל התאבד, להורקנוס קיצצו את האוזניים כדי שלא יוכל לשרת ככהן, ואילו הורדוס הצליח להימלט והגיע לרומא. שם נפגש עם הקיסרים אוקטביאנוס ואנטוניוס, וטען לכתר בנימוקים שונים שעניינם טובתה של האימפריה הרומית. הקיסרים השתכנעו, ועוד באותו הערב הכתירו אותו למלך הרשמי ביהודה. בפועל מלך ביהודה באותה עת אנטיגונוס, שעורר בלב אחיו היהודים תקווה וציפייה להחזרת עטרה ליושנה. חזרתו של הורדוס ארצה בראש שני גייסות חיילים רומים קטעה את התקוות.

הנישואין למרים - הצאצא האחרון לבית חשמונאי - מומשו זמן קצר לאחר חזרתו. הם היו צעד מחושב לחלוטין: החיבור עם בית חשמונאי עשוי לנטרל את המרידות מבית. יש לשער שהורדוס, ככל שליט מגלומני, רצה לפייס את העם ולזכות באהדתו בזכות נישואיו לאחת משלהם. אך לא כך קרה. העם לא קיבל את הורדוס כמלך, ואף כינה אותו 'עבדא בית חשמונאי', מה שגרם לביסוס החרדות והחששות של הורדוס מפני החשמונאים.

לדברי יוסף בן מתתיהו, אף שהנישואים נעשו מתוך חישוב תועלת, אהב הורדוס את מרים אהבה עזה וכנראה שגם היא אהבה אותו. החיים בחצר המלך לא היו טובלים בדבש. שלום, אחותו של הורדוס - שהייתה סכסכנית ושנאה את החשמונאים שנאת עזה - ואמם קיפרוס, עשו יד אחת נגד אלכסנדרה, אם מרים ואריסטובולוס. שתיהן הכירו היטב את מבנה האישיות הסבוכה והשברירית של הורדוס, וניצלו זאת יפה כדי לטפס לאוזניו רעל ולסכסך את דעתו.

רצח בחיק המשפחה

מבני משפחת החשמונאים חיו בארמון מרים, אחיה אריסטובולוס השלישי, אמה אלכסנדרה וסבה הורקנוס. הראשון שחיסל הורדוס היה גיסו אריסטובולוס. להורדוס הייתה כמיהה לאסתטיקה שהתבטאה בבניית ארמונותיו המפוארים, אך לרוע המזל הוא עצמו לא ניחן ביופי. יש לשער שהקנאה בגיסו האתלטי הייתה סיבה נוספת להתנקשות, שהוסוותה כמקרה טבעי. אולם מות אריסטובולוס לא שייך את חרדותיו של הורדוס.

לאלכסנדרה, חמותו של הורדוס, היו קשרים טובים עם קליאופטרה מלכת מצרים, שהייתה המאהבת של הקיסר הרומי אנטוניוס. תשוקתה של קליאופטרה להחזיר את מצרים לתפארתה - כולל נגיסת שטחים בישראל - הפכה לסיטוט של הורדוס, שהמתין לשעת

רצח פומפיוס, כאות תודה לנאמנותו המוחלטת לרומא. אנטיפטרוס העביר את השלטון לבניו: הגליל ניתן להורדוס ואילו ירושלים ניתנת לפצאל. הדבר הראשון שעשה הורדוס - צעיר כבן 25, נשוי לדוריס שהייתה אישה לא מיוחסת במיוחד - הוא לתפוס את חזקיהו הגלילי, מנהיג מקומי שלחם נגד התרבות והמורשת הרומית, ולהוציאו להורג ללא משפט, נגד חוקי התורה. במעשה זה הביע הורדוס את נאמנותו למשטר הרומי ואת חוסר הזדהותו עם נתיניו היהודים, מה שגרם למשטמה מיידית מצד היהודים.

לאחר שהצליח לדכא את המרד של אנטיגונוס נגד הורקנוס, התקבל הורדוס בירושלים כמנצח. אולם הוא לא נח להגע, ומתוך שיקולים מחושבים היטב דרש מהורקנוס את ידה של מרים, נכדתו היפה. הורקנוס הסכים בלב כבד וללא כל התלהבות, והשניים התארסו.

עבד כי ימלוך

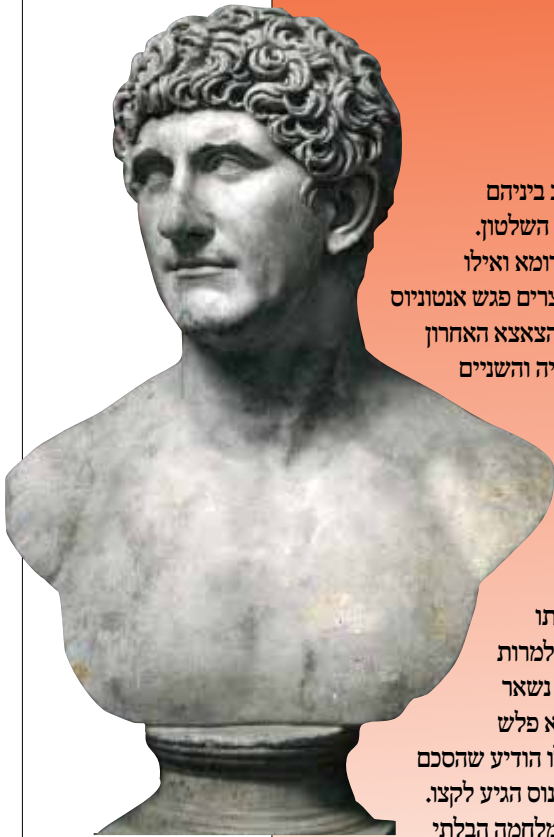
בשנת 40 לפנה"ס פלשו ליהודה אויביה המושבעים

אהבתו של הורדוס - שהייתה ככל הנראה כנה - לא עמדה למרים מול תחושת הרייפה

קרדיט: "מרים עזבת את כס המשפט של הורדוס", ג'ון וויליאם וטרהאוס, שמן על בד, 1887

הורדוס וקליאופטרה

הורדוס פנה בחלקת לשון לקליאופטרה שתואיל בטובה למכור לו את חלקות האפרסמון שקיבלה במתנה

פסלו של אנטוניוס
במוזיאון הוותיקן

מימין: את סיפור האהבה
הטרגי, שהסתיים
בהתאבדות האוהבים, הפך
ויליאם שייקספיר למחזה
אנטוניוס וקליאופטרה,
לורנס אלמה-טדמה, שמן
על לוח, 1885

- בנו המאומץ. מאחר שהקרב ביניהם לא הוכרע, חילקו השניים את השלטון. אוקטביאנוס נשאר לשלוט ברומא ואילו אנטוניוס יצא אל המזרח. במצרים פגש אנטוניוס את קליאופטרה השביעית - הצאצא האחרון לבית תלמי. הוא נשבה בקסמיה והשניים הפכו לזוג לווהט.

אנטוניוס יצא למלחמה נגד הפרתים ואיבד את כל צבאו כמעט. אוקטביאנוס, שנשאר השליט היחיד ברומא, החל להשחית סכינים נגד אנטוניוס. הוא האשים אותו שיש לו מאהבת מזרחית, אך למרות שהעניין הגיע גם לאוזני העם נשאר אנטוניוס עם קליאופטרה. הוא פלש לארמניה, ובמסע הניצחון שלו הודיע שהסכם חלוקת השלטון עם אוקטביאנוס הגיע לקצו. בשנת 31 לפנה"ס פרצה המלחמה הבלתי

נמנעת בין השניים. בקרב המכריע באקטיום הושמד צי האוניות של אנטוניוס וקליאופטרה על ידי מרקוס אגריפה, מצביאו המוכשר של אוקטביאנוס. הזוג נמלט למצרים, אך אוקטביאנוס רדף אחרי השניים. אנטוניוס היה הראשון שהתאבד, לאחר יומיים התאבדה קליאופטרה בעקבותיו.

בחזרה להורדוס

בכל שנות שלטונם של אוקטביאנוס ואנטוניוס היה הורדוס קשור לאנטוניוס. הוא היה נתון למעשה למרותו, וגבה עבירו מסים מתושבי יהודה באכזריות רבה. אך במהלך קרב אקטיום נמנע הורדוס מלסייע לאנטוניוס, כנראה מתוך חשש שיובס. הורדוס רצה להיות קרוב לצד המנצח. לאחר ניצחון אוקטביאנוס, שמעתה קרא לעצמו אוגוסטוס - שפירושו הנעלה - חודש שנית מעמדו של הורדוס כמלך, משום שהיה ידוע כנאמן לרומא. הורדוס בנה לכבוד הקיסר החדש שתי ערים - קיסריה וסבסטיה. אוגוסטוס גמל להורדוס בכך שהחזיר לו את השטחים שקליאופטרה לקחה ממנו בעורמה.

בין הורדוס לקליאופטרה מלכת מצרים שררו יחסים בעייתיים שאפשר להדגים בפרשת חלקות האפרסמון.

באזור ים המלח גידלו חקלאים יהודים עצי אפרסמון שמהם הפיקו בושם מיוחד שהסעיר את העולם בעת העתיקה. לא היה שוק ברומא שלא הציע את הבושם שעלה הון תועפות. קליאופטרה חמדה לעצמה את חלקות האפרסמון שהיו תחת שליטתו של הורדוס. היא פנתה לאנטוניוס מאהבה הרומי, והוא הגיש לה אותן כמתנת אהבה לווהט. הדבר לא מצא חן בעיני הורדוס, אך הוא ידע שעם אהבה לא מתווכחים. הוא פנה בחלקת לשון לקליאופטרה שתואיל בטובה למכור לו את חלקות האפרסמון שקיבלה במתנה. היא ניאותה, אך דרשה וקיבלה דמי חכירה גבוהים.

הורדוס לא סבל את קליאופטרה. קשריה עם אנטוניוס הבטיחו את קבלת מבוקשה, ואילו הוא היה נתון למרותו של השליט הרומי. בנוסף, תקתקה אצלו גם פצצה מבית: חמותו אלכסנדרה הייתה מיודדת מאוד עם קליאופטרה, ואילו אותו היא לא אהבה במיוחד. לאחר מות בנה בארמון ביריחו חשדותיה כלפי הורדוס אף גברו.

חילופי שלטון באימפריה הרומית

לאחר ההתנקשות ביוליוס קיסר רומא סערה. לקיסר היו שני יורשים: אנטוניוס - עוזרו הקרוב, ואוקטביאנוס

יציע הכבוד. ציור קיר בתא המלכותי של הורדוס בתיאטרון ההרודיון

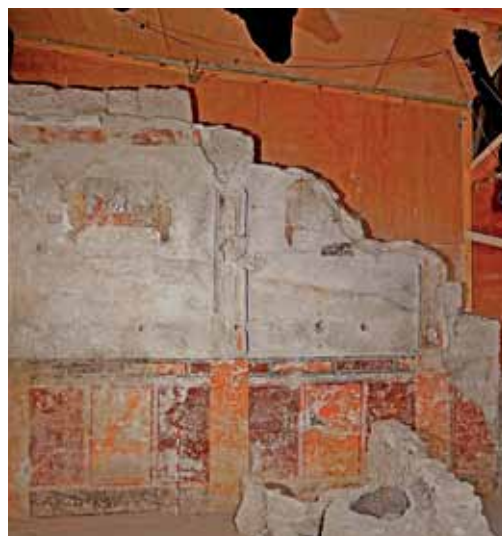
פי הסיפור בגמרא שימר את גופתה בדבש כדי להוכיח שהוא נשוי לבת מלך.

לאחר הריגת מרים חלה הורדוס, ואלכסנדרה, שחשבה שסופו קרוב, ביקשה ממפקדי המבצרים בירושלים למוסרם לידיה. היא שגתה בתחזיותיה. המפקדים מיהרו לדווח להורדוס על תכניתה, והוא הוציאה להורג ללא משפט. גם את בניו, אריסטובולוס ואלכסנדר, המית הורדוס בחנק בסבסטיה. אוגוסטוס קיסר אמר על כך שעדיף להיות חזירו של הורדוס מאשר בנו.

בהריגת בניו בא למעשה הקץ על שושלת בית חשמונאי ועל הריבונות היהודית בארץ. זמן לא רב לאחר מותו של הורדוס התחילה תקופה רעה ואכזרית של שלטון הנציבים הרומים, ששיאה בחורבן בית המקדש.

גדול מדי, מפואר מדי, הרודיאני מדי

בימיו של הורדוס ארץ ישראל שגשגה ופרחה. הורדוס פינק את הארץ בשכיות חמדה רבות. בית המקדש בירושלים היה המקדש המרשים ביותר באימפריה, ומכל העולם באו לחזות בפלא. המבנים היו חלק מפולחן האישיות של הורדוס. לדברי בן מתתיהו, הורדוס גם דאג להפיץ מיתוס על נסיבות המלכתו: היה (איש) אחד מן האיסיים ומנחם שמו, שהכל

כושר להיפטר גם מחמותו.

לאחר שאנטוניוס נרצח, נסע הורדוס לרומא כדי לגשש אצל הקיסר החדש. טרם נסיעתו הורה ליוסף, בעלה של שלום אחותו, שירצח את מרים במקרה שלא ישוב בשלום. הפקודה נודעה למרים, ובשובו התעמתה אתו בעניין. הורדוס, רדוף פרנויות ומוסט על ידי אחותו ואמו, חשד במרים שבגדה בו עם יוסף. מותה לא איחר לבוא. הורדוס הוציא את מרים להורג, ועל

חשמונאים פוליטיקה שררה וסכסוכים

לאחר מות ינאי מלכה תחתיו שלומציון. שנות שלטונה אופיינו במתינות, אך מתחת לפני השטח שרר אי שקט

החשמונאים לא התאפיינו בדתיות יתר. המניע למרד היה אמנם דתי, אך במהלך השנים נטו מלכי בית חשמונאי להלניזם, ויעידו על כך השמות היווניים שהוסיפו לשמם. אולי בשל כך התפצל העם בתקופה זו לכיתות: הפרושים, תלמידי החכמים והמון העם; הצדוקים, משפחות הכהנים והאצולה; והאיסיים שהתרחקו מירושלים וחיו חיי פרישות.

לאחר מותו של יוחנן הורקנוס נותרו ארבעה בנים: יהודה אריסטובולוס, אנטיאגונוס, אלכסנדר ינאי ואבשלום. אריסטובולוס קיבל לידיו את המלוכה ונהג כמנהיג צמא דם ואכזרי. הוא כלא

ממלכת החשמונאים נמשכה כ-120 שנה. לאחר מלחמה קשה שכללה תבוסות לא מעטות לצד ניצחונות זוהרים, הפך בהדרגה מה שהתחיל כמרד לשלטון ריבוני וחוקי של החשמונאים. לניצחון המרד תרמו סכסוכים ושחיתויות שפשו בבית סלווקוס. לאחר שיהודה המכבי נהרג, ואחריו גם יונתן אחיו, תפס שמעון את ההנהגה בהסכמת העם. בנו, יוחנן הורקנוס, שירש את השלטון, ניהל מלחמות והרחיב את גבולות המדינה. הוא אף גייר את האדומים בעל כורחם וסיפח אותם למדינה החדשה והגדולה. בניגוד למה שמקובל לחשוב, שלטון

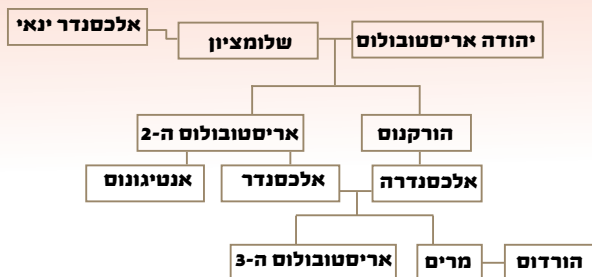
דיוקנאותיהם של הורקנוס (בעמוד זה) ואריסטובולוס (ממול), מתוך 'Promptuarii Iconum Insigniorum'

קברו של הורדוס שהתגלה ב-2007 בתחנית ההרדיון. מתחם הקבר נחשף לאחר למעלה משלושים שנות חיפוש ונמצאו בו ארנוותיהם המנותצים של הורדוס ושל שתיים מנשותיו

ייעץ להורקנוס לא לוותר על המלוכה. יחד עם חרתת שליט הנבטים הם צרו על ירושלים. כשפומפיוס כבש את ירושלים הוא אסר את אריסטובולוס והמליך את הורקנוס, שתפקד כמלך בובה המכונה 'אתגרך'. מי שניהל את העניינים בפועל היה אנטיפטרוס, ובכך בא למעשה הקץ לשושלת החשמונאים. אנטיגונוס השני, בנו של אריסטובולוס השני, היה השליט האחרון לבית חשמונאי. בזמן שהורדוס שכנע את אנטוניוס ואוגוסטוס להכתירו כמלך יהודה, פלשו הפרתים לישראל והמליכו את אנטיגונוס על יהודה. הורדוס חזר ארצה, השתלט על העניינים והוציא את אנטיגונוס להורג.

אילן יוחסין של בית חשמונאי:

את אמו ורצח את אנטיגונוס אחיו. לאחר שנה אחת בלבד חלה ומת. אחיו, אלכסנדר ינאי, עלה לשלטון אחריו, ונשא לאישה את אלמנתו שלומציון. ינאי היטיב עם הצדוקים, מה שהגביר את המתחות עם הפרושים. יוסף בן מתתיהו ציין שבתקופה זו נהרגו חמישים אלף אנשים בסכסוכים פנימיים. לאחר מות ינאי מלכה תחתיו שלומציון. שנות שלטונה אופיינו במתינות. בימיה כיהן שמעון בן שטח, מנהיג הפרושים, כראש הסנהדרין, ותקופה זו הצטיינה בפריחה תרבותית וחוקתית, אך מתחת לפי השטח שרר אי שקט. לשלומציון היו שני בנים מנישואיה לאריסטובולוס - הורקנוס השני ואריסטובולוס השני. על פי דין הגיעה המלוכה להורקנוס הבכור, אך אריסטובולוס שהיה חזק ממנו השתלט על המלוכה והשיא את בתו של אחיו, אלכסנדרה, לבנו. מרים בתה של אלכסנדרה, ולימים אשתו של הורדוס, הייתה בעצם נכדתם של שני מלכים חשמונאים. בזמן העימות בין הורקנוס לאריסטובולוס נכנסה משפחת הורדוס לתמונה. אנטיפטרוס, אביו של הורדוס,

חקר ולא פסק

רועי פורת

אל הרודיון, ארמונו ומקום קבורתו של המלך הורדוס, הגיע אהוד נצר שבועות ספורים לאחר מלחמת ששת הימים. אהוד, שכבר היה אז אדריכל, ובעיקר חוקר וסקרן בלתי נלאה, נשבה בקסמו של האתר הייחודי והמסתורי. בשנים שקדמו לכך צבר ניסיון בתחום האדריכלות הקדומה, בעיקר במהלך החפירות במצדה שלהן היה שותף כאדריכל המשלחת. אז גם נחשף לראשונה למפעליו האדירים של הורדוס. כמה שנים מאוחר יותר, ב-1972, כשהציע לו פרופ' יגאל ידין, ראש משלחת החפירות במצדה ושותפו לסיורו הראשון בהרודיון, לחקור במסגרת עבודת דוקטור את מפעלי הבנייה של הורדוס בהרודיון וביריחו - עזב אהוד נצר את משרד האדריכלים שבו עבד והתגייס לחפירות בשני אתרים חשובים אלה.

הוגה הגן הלאומי

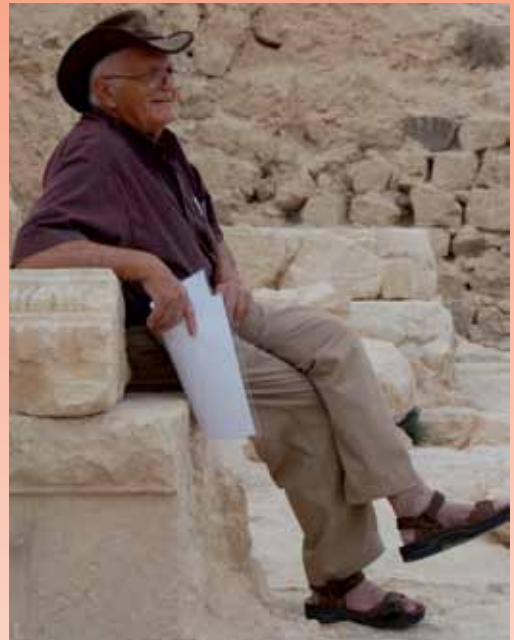
חפירות הבדיקה המצומצמות בהרודיון תחתית שבהן החל התפתחו והפכו למפעל נרחב. האדריכלות הממלכתית, קרבת השרידים אל פני השטח, ובעיקר העניין הרב שמצא אהוד באדריכלות ההרודיאנית מחד גיסא, ובחידת מקום קברו של הורדוס מאידך גיסא - הביאו להתפתחותו של מפעל החפירות בהרודיון, ובעקבותיו גם לפיתוחו התיירותי של האתר. הפן האדריכלי של אהוד, יחד עם החשיבות הציבורית הגדולה שייחס לאתר זה - כמו לכל אתר ונוף שבהם עסק - הביאו אותו להתוות כבר בשלב מוקדם של העבודה בהרודיון את הקווים הראשונים לגן לאומי רחב היקף. מחקר האדריכלות ההרודיאנית שהחל אהוד נצר בשנות השבעים הפך עד מהרה לפרויקט מקיף, שכלל מלבד יריחו, הרודיון ומצדה גם חפירות ומחקר באתרים הרודיאניים נוספים רבים, ובהם קיסריה, בניאס, ציפורי, קיפרוס וירושלים. על אף שתוצאותיו של מחקר זה סוּכְמו ואף פורסמו בעיקרן (בין היתר בספרו 'ארמונות החשמונאים והורדוס הגדול', בהוצאת יד יצחק בן-צבי), לאהוד לא היה ספק שככל שיתקדמו החפירות והמחקר התמונה תתעדכן ואף תשתנה. הוא המשיך לעבוד במרוץ גובר והולך, בשקט ובהתמדה, בניסיון לענות על השאלות הפתוחות ולפתור את החידות המטרידות. הוא ניחן באחריות של חוקר שלא מסתפק בתמונה חלקית, ובעיקר בסקרנות עצומה ללמוד, להבין ולהעביר את הידע. אהוד עסק אישית בכל הפרטים הנוגעים לתחום: החל מחפירות בסיסיות של מבנים ואתרים שלא נחקרו דיים; דרך האחריות

מעידים על מידותיו הטובות והיפות באורח חייו, וגם כי ניתן לו מאת הא-לוהים לדעת עתידות מראש. הלה ראה את הורדוס בהיותו עוד תינוק הולך אל בית רבו, וקרא לו בשם מלך היהודים. היה הורדוס סבור שאינו יודע אותו או שמלעיג עליו, והזכירו שאין הוא אלא הדיט. חיך לו מנחם בנחת וטפח לו בידו על אחוריו ואמר: "לא, כי עתיד אתה למלוך ותחזיק בשלטון בהצלחה, שכן נמצאת ראוי לכך בעיני הא-לוהים. זכור את טפחותיו של מנחם, ודבר זה גם יהא לך סימן לתמורות גורל" (קדמוניות היהודים ט"ו, 373-374). אדם רגיש וחד עין המבקר באחד מהמבנים שבנה הורדוס לא יכול שלא לחוש - מעבר להתפעלות מהבנייה המוקפדת והמפוארת - תחושה של אי נוחות. הכל יותר מדי: גדול מדי, מנקר עיניים מדי, עם תשומת לב רבה גם לפרטים השוליים. אפילו החכמים היהודים ששטמו אותו בגלוי לא יכלו להתעלם מכשרון הבנייה שלו ואמרו: "מי שלא ראה בניין הורדוס, לא ראה בניין נאה מימיו" (בבא בתרא ד.). הורדוס רצה להדהים. הדבר ניכר למשל כשיוסף בן מתתיהו מתאר את הסטווים שניבנו בהר הבית: הגגות נעשו מעצים עם פיתוחי תבניות בצורות שונות. גובהו של הגג האמצעי התרומם בשיעור גדול יותר, משום שסביב לארכיטראב נבנתה חומת מצח ... והיא כולה (אבני) גזית, באופן שאלה שלא ראו

דגם הארמון הצמוני של הורדוס במצדה על רקע הנוף הנשקף מההר. הארמון המונומנטלי השתרע על שלוש מדרגות סלע - העליונה עבור הורדוס ובני משפחתו, והשתיים התחתונות לאירוח צילום: בתולד וורנר

לפרסום מדעי הולם של כל הממצא הארכיאולוגי שהתגלה במהלך החפירות ולהצגתו לקהל הרחב; ועד התעקשות ללא פשרות על כך שעליו למצוא פתרון לחידה הגדולה - היכן קברו של הורדוס המלך?

יוספוס לא גילה

עונות החפירה שניהל אהוד בהרודיון הוקדשו בעיקרן לאתר התחנות (הרודיון תחתית), אולם הניתוח האדריכלי המקיף שערך בארמון המבצר של הרודיון הביא להבנה רחבה ומעמיקה של המבנה הייחודי, על אף שזה נחפר כבר לפני מלחמת ששת הימים על ידי המסדר הפרנציסקני בראשות האב קורבו. בשנות המחקר הראשונות בהרודיון התעניין אהוד בעיקר בארכיטקטורה הייחודית של הורדוס, אך עם הזמן הלכה והטרידה אותו חידת קבר הורדוס - הקבר שאליה הובל הורדוס בתום מסע לווייה מלכותי ומפואר, כפי שעולה מתיאוריו הצבעוניים של יוסף בן מתתיהו. המסע יצא מיריחו עם מותו של הורדוס בשנת ארבע לפנה"ס, ומטרתו הברורה - מבנה הקבר שאותו בנה המלך מבעוד מועד בהרודיון. על אף שתיאר במפורט את מסע הלווייה, ולמרות שיש להניח שהכיר את מבנה הקבר - בחר יוספוס לא לתאר את המיקום המדויק שלו בהרודיון ואת מראהו.

חידת קבר הורדוס היא התעצמה בשנות השמונים, עם חשיפתו של מכלול ארכיטקטוני גדול בהרודיון תחתית שקשור לטקס הלווייה. ב-2006, לאחר ניסיון נוסף שערכה המשלחת של אהוד במטרה לאתר את הקבר בהרודיון תחתית, הוא החליט - מתוך

ראייה רחבה ואינטואיציה בריאה - להעביר את מרכז הכובד של החיפושים למדרון הצפון מזרחי של ההר המלאכותי, סמוך לגרם המדרגות המונומנטלי. באפריל 2007 נתגלו בהפתעה ממזרחו של גרם המדרגות שברי סרקופג מפואר, ולאחר העמקת החפירה באזור זה נתגלו שרידי מבנה המונוליאום - הוא קבר הורדוס. גילוי הקבר עורר כמובן הד תקשורתי רב בארץ ומחוצה לה, ואהוד, שהקפיד על פי רוב להישאר מחוץ לאור הזרקורים, עלה לזמן מה לקדמת הבמה. אך גם תגלית מרעישת זו לא הסיטה את אהוד ואת משלחתו מהמשך עבודת המחקר היסודית והמקיפה של אזור הקבר. במהלך החפירה התברר שהמונוליאום המפואר הוא למעשה חלק ממכלול קבורה ענק שבנה המלך לעצמו, שחלקו הגדול והמשמעותי הוא מצבת הענק, 'הנפש' שבנה הורדוס - ההר המלאכותי כולו.

הורדוס ויתר על התאטרון

החפירות העלו שההר המלאכותי דמוי הקונוס, שנבנה ממאות אלפי קוב של עפר ואבנים שנשפכו במדרונות ההר, הוקם חודשים או שנים אחדות בלבד לפני מותו של הורדוס. המצבה הענקית - שנבנתה במקביל לבנייתו של גרם המדרגות המונומנטלי בעל "מאתים מעלות שיש לבן", כדברי יוסף בן מתתיהו - הקיפה והדגישה את מבנה הקבר שבמדרון ההר שנותר חשוף, אך עם זאת כיסתה מבנים חשובים אחרים שנבנו קודם לכן על המדרון. ממערב למבנה הקבר ולגרם מדרגות, תחת הכיסוי המקורי של ההר המלאכותי, נתגלה בהפתעה תאטרון קטן. בראש שורת מושבי התאטרון נמצא תא מלכותי מעוטר בציורי קיר מרהיבים, ששימש כנראה את המלך ואת מקורביו כשצפו בהופעות.

קשר אינטואיטיבי

אהוד נצר המשיך למעשה לחפור בהרודיון עד יומו האחרון. החפירות אפשרו הבנה רחבה של המכלול האדריכלי הייחודי של הרודיון, ושפכו אור על מפעלי הבנייה של הורדוס ועל אישיותו הבלתי רגילה, כמו גם על פעולותיו החריגות לפני מותו. שילוב נדיר של סקרנות, עקשנות, יסודיות והתמדה, יחד עם כישרון, אינטואיציה וניסיון ארכיאולוגי ואדריכלי, הביא לתנופתו הגדולה של מחקר האדריכלות ההרודיאנית בארץ בכלל ובהרודיון בפרט.

דומה שאהוד ניחן באינטואיציה אדריכלית דומה לשל הורדוס, והדבר סייע לו בפיתוח חידות שונות שהותיר המלך הבנאי. עם זאת, בניגוד גמור לתכונותיו של הורדוס, שהידועות שבהן הן עריצות ואכזריות, היה אהוד חם, עדין, שקט ואוהב אדם, שידע לגלות באנשים את מעלותיהם ואת יכולותיהם, ולהוציאן מהכוח אל הפועל.

פרופסור אהוד נצר באתר שהיה למפעל חייו ושב ממצא את מותו

(את הבניין) לא האמינו, ואלה שנודמנו לראותו הביטו (עליו) בהשתוממות (שם, 416).

תעלומת האישיות

אדם שיעמוד מול אחד מהמבנים שבנה הורדוס, כמו ההרודיון, מערת המכפלה, מצדה או קיסריה, לא יחוש התרוממות רוח מהאסתטיות שמעוררות הצורות הארכיטקטוניות שהותיר לנו, אולם לצדה יחוש תחושה נוספת, מעורפלת, ש'משהו לא בסדר', שיש כאן כפייתיות יתר. כי גם ממרחק של אלפיים שנות, שרידי הפאר עדיין מנקרים את העין, ואתם השאלה המטרידה: למה? למה היה צריך לבנות בצורה כל כך מסיבית במקומות כל כך מפתיעים? ארמון על צוק המצדה, גני נוי וברכות במדבר לרגלי ההר המלאכותי של ההרודיון?

התשובה אינה חד משמעית, אך נראה שבבסיסו של כל מבנה הרודיאני שוכנים הפחד ורגשי הנחיתות העמוקים של הורדוס. גם המבצרים הצבאיים שבנה, כמו הורקניה ומכווה, נראו יותר כמו ארמונות פאר. לדברי יוסף בן מתתיהו הורדוס תכנן אותם כך שבבוא העת יוכלו לשמש אותו כשיאלץ להיאבק נגד העם. לא מדובר באדריכלות גרידא, אופיו של הורדוס משתקף בבנייתו. הוא חשש לחייו ובנה מבצרים כדי להגן על עצמו מפני העם שנאו נפשו, אולם הוא עשה זאת תוך הקפדה על עקרונות הבנייה של האדריכלות הרומית שאותה העריץ בכל לבו.

כשמתבוננים במעשי ידיו קל לדמיין את הורדוס מסנן כבעס כבוש מהול בהתפעלות עצמית לעבר אזרחיו היהודים: אתם רואים? אני, הערבי האדומי הלא מיוחס, הצלחתי לפאר את הארץ במבנים שהחשמונאים אפילו לא מסוגלים לדמיין, ואתם תוקירו אותי על אפכם ועל חמתכם. אבל הם לא הוקירו אותו. מעבר להתפעלות ההכרחית מבית המקדש שבנה, שטמו היהודים את הורדוס, קוטע

דגם הארמון הירושלמי של הורדוס, וסביבו המגדלים שאותם קרא על שם אשתו ואחיו - מימין לשמאל: מרים, היפיקוס ופצאל. פרט מתוך הדגם המפורסם של ירושלים בסוף ימי בית שני, שהיה בעבר במלון הולילנד והועבר למזיאון ישראל לאחר סגירת המלון

צילום: ברנדולד וותר

השושלת החשמונאים המפוארת. הם אמרו עליו שהוא בא למלכות כשועל, שלט כנמר ומת ככלב.

נסתם הגולל על בית חשמונאי

מאחורי רחוב המלך דוד בירושלים מצויה עדות אילמת לאישיותו החידתית של הורדוס. בפניה חבויה מסתתרת חלקת קבר שמזוהה עם קברי בית הורדוס. ב-1892 גילה קונרד שיק, ארכאולוג וחוקר ירושלים, את המערה. הוא זיהה אותה עם קבר בית הורדוס על פי דברי של יוסף בן מתתיהו, שתיאר את חומת הדייק במצור הרומי ומיקם את קבר בית הורדוס מול ברכת הנחשים - ברכת הסולטן של ימינו.

על אף שזיהוי זה אינו ודאי, קשה להתעלם מהעובדה שכמה קילומטרים דרומה משם מיתמר ההרודיון - חלקת הקבר של הורדוס, מוזוליאום נהדר ומפואר הנראה מכל מקום בירושלים.

יוסף בן מתתיהו מספר:

וכאשר עשה הורדוס זכר עולם לקרוביו ולאחביו, לא זלזל גם בזכר עצמו, על כן בנה מבצר בהר הפונה אל ארץ ערב וקרא לו הרודיון על שמו (מלחמת היהודים ברומאים, א', כ"א, י').

חלקת הקבר הקטנה של משפחת הורדוס בירושלים לא זוכה לעניין הרב שמגלים בהרודיון. ובכל זאת, המערה הפשוטה, החתומה באבן גולל, שופכת אור על אישיותו של הורדוס, על שיגעון הגדלות שלו שלא אפשר לו לחלוק את גדולתו עם איש.

חכמים אמרו: "בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו" (סנהדרין קה:). אצל הורדוס, כמו אצל רודנים אחרים, הטבע התהפך, והוא לא היסס לרצוח כל מי שדימה לראות בו איום על מעמדו, גם אם מדובר בילדיו עצמו ובשרו.

הקבר מצפה לאדונו

בן 69 היה הורדוס במותו. את גופו

הסמוך מאמבטיות חמות לשיכוך הדלקת הוציאו בארון מפואר אל הרחוב. בהיפודרום המתינו תלמידי חכמים לקיום צוואתו האחרונה של הורדוס: לרצוח את כולם על מנת שהיהודים יתאבלו עליהם ולא יחגגו ביום מותו. אך השומרים שחששו לקיים את הצוואה שחררו את האנשים לחופשי. למרות זאת, לא הייתה שמחה ברחובות. רישומו של המלך מוכה שיגעון הגדלות טרם נמחה.

הלוויה נעה דרומה בדרכה אל הקבר המפואר. ההר נראה היטב מרחק, לועו פתוח כלועו של הר געש, מצפה לאדונו. ■

שמר לעצמו את הפאר. קברי בית הורדוס החבויים במרכז העיר ירושלים

